

медико-педагогических комиссий по дифференциальной диагностике детей с нарушениями физического и умственного развития : тезисы докладов к всесоюзному совещанию-семинару. – М., 1973. – С. 53–55.

6. Каплан А.И. Задачи и методы повышения зрительной эффективности и развития восприятия у детей с остаточным зрением / А.И. Каплан // Дефектология. – 1981. – № 4. – С. 68–76.

7. Сермеев Б.В. Программы по физическому воспитанию для школ слабовидящих детей / Б.В. Сермеев // Дефектология. – 1978. – № 3. – С. 48–52.

8. Солнцева Л.И. Мотивация педагогической деятельности учителей и особенности мотивов учебной деятельности старшеклассников школы для слепых и слабовидящих / Л.И. Солнцева ; Ин-т коррекционной педагогики РАО. – М., 1999. – 38 с.

9. Силантьев Д.О. Коррекция физического развития слабовидящих детей средствами плавания : дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук / Д.О. Силантьев. – К., 2000. – 272 с.

10. Шеремет Б.Г. Інтеграція школярів з глибокими порушеннями зору в соціальні відносини на основі рухливих ігор професійно-побутового змісту / Б.Г. Шеремет, Т.А. Евтухова // Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин. – К., 1994. – С. 13–22.

КОВАЛЕНКО О.А.

ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “ОБДАРОВАНІСТЬ”

Проблема обдарованості сягає своїм корінням ще часів античного періоду. Хоча сам термін “обдарованість” було введено до наукового лексикону лише наприкінці XVII ст., феномен, який ми під ним розуміємо, називали термінами “геній”, “талант”. А це дає підстави стверджувати, що вивчення проблеми нашого дослідження має давню історію.

Аналіз наукових публікацій з досліджуваної проблеми дав змогу зробити висновок про доцільність виділення чотирьох етапів генезису поняття “обдарованість”:

1. *Філософський* етап (V ст. до н.е – XVII ст. н.е.) характеризується використанням термінів “геній” та “талант”. Термін “геній” вживали Сократ, Платон та неоплатоніки для позначення людини, наділеної божим духом. Згодом, у XVI ст., під цим терміном почали розуміти найвищий рівень прояву здібностей до певного виду діяльності, а слово “талант” стали використовувати на позначення високого рівня прояву цих здібностей.

2. *Психологічний* етап (XVII ст. н.е. – XIX ст.) характеризується спробою відшукати витоки геніальності в природжених властивостях людини – здібностях. У науковий обіг введено термін “обдарованість”.

3. *Психолого-педагогічний* етап (XIX–XX ст.) знаменується появою різноманітних концепцій (Г. Доман, В. Клименко, Е. Томас) і моделей обдарованості (Дж. Рензулі, Ф. Монкс, П. Торренс). Проблема обдарованості досліджувалася в межах педології, де поряд з поєднанням психологічних і педагогічних аспектів проблеми передбачалася інтеграція з іншими науками, зокрема з фізіологією.

4. *Сучасний* етап (XX ст. – XXI ст.) пов’язаний із залученням до наукового обігу інтернаукових досліджень сучасної наукової думки, які спів-

існують у філософському, психологічному, психолого-педагогічному, акмеологічному, соціологічному та інтегральному контентах.

Метою статті є окреслення філософського підходу до визначення поняття “обдарованість”.

Розглядаючи феномен обдарованості у філософському контексті, зауважимо, що його вивчення розпочалося ще за часів античності, коли педагогіка та психологія ще не мали статусу самостійних наук, а тому вчення про обдарованість (на той час вчення про геніальність) зародилося у філософії й богослов'ї.

Історичні погляди на природу геніальності пов'язані із загальним розумінням творчого процесу (див. табл.).

Таблиця

Філософський контент генезису поняття “обдарованість”

Загальний зміст та тлумачення	Автори
Відсутність терміна “обдарованість”; погляд на геніальність як на ірраціональне натхнення людини до творчості; пізнання можливе за допомогою споглядання шляхом злиття душі й божественного начала через демонів, які є істотами, середніми між богами й душею; геніальність сполучалася з “душею” як внутрішнім началом людини, особистості; виникнення поняття “талант”, яким почали позначати високий ступінь розвитку здібностей до певного виду діяльності, а під “геніальністю” стали розуміти найвищий рівень здібностей	Сократ, Платон, Плотін [1]
З'явився культ генія як творчої індивідуальності; геніальність називали даром Божим, природженим, притаманним істинним митцям; геній, на відміну від таланту, є природженим даром; поняття художнього генія стало вихідним для поняття генія взагалі	Глареан, Гердер [3]
Геніальні ідеї “вливаються” Богом у людський розум; причини творчості генія полягають у красі земної природи та здатності людини захоплюватися нею; природне походження видатних здібностей	В Тредіаковський, Феофан Прокопович, Г. Теплов [3]
Процес демістифікації генія як Божої сили; поява терміна “обдарованість”, який поступово витісняє термін “геніальність”; який не піддається ні поясненню, ні оволодінню в процесі навчання; погляд на геніальність як на найвищий рівень прояву таланту, творчість якого є епохальною й виходить далеко за межі людських уявлень, виявилася практично недоступною для наукового вивчення, геніальність відсутня там, де певне ціле, подібно до наукової системи знань, складається із частин	П. Гассенді, Т. Гоббс, Дж. Локк, М Вольтер, К Гельвецій [3]
Аналіз творчості як містичного, загадкового; творчість – це “сгармоноване дійство” природніх нахилів (обдарованості) в інтелектуальній та афективній сферах; інтуїтивні здібності не-підвладні розуму	О. Баумгартен [10], А. Бергсон [2]
Геніальність – це вища творча здібність, яку можна розвивати та якій можна навчати	Г. Мелхорн, Х.-Г. Мелхорн [6], В. Овчинников [7], Р. Дилтс [5]

В античний період першоосновою найвищого прояву здатності людини до творчості – геніальності – вважали божий дух. Термін “обдарованість” у цей період не використовували, віддаючи перевагу терміну “геніальність”. Поняття геніальності спочатку пов’язували з осмисленням творчого процесу. Так, в античності бере початок погляд на геніальність як на ірраціональне натхнення людини до творчості. Таке трактування геніальності зустрічається в працях Сократа, Платона та представників неоплатонізму, зокрема Плотіна.

Першим поняття “геній” (людина, наділена божим духом (від лат. *genius* – дух-покровитель, пізніше – добрий або злий дух взагалі)) [1, с. 86; 8, с. 151] застосував давньогрецький філософ Сократ (V ст. до н. е.). Духи (“даймони”) трактувалися в античній міфології як щось середнє між богами та смертними, мали силу бути тлумачами та передавачами людських справ богам, а божих справ – людям. Сократ розповідав, що його “даймоніон” (демон) подавав йому знамення. Дії “даймона” виявлялися насамперед у віщуваннях: здатність до віщування поєднувалася з душею так, що зовнішні божі знаки виявлялися одночасно й “внутрішнім голосом” особистості. Отже, уявлення про генія передбачало творчу природу геніальності як сили надихання, осяяння; геній не просто закріплювався за індивідом – геніальність сполучалася з “душею” як внутрішнім началом людини, особистості. Платон (V ст. до н. е.) нею називав зв’язок з “даймонами” творчою функцією. Так, у діалозі “Пір”, як і в творах “Тететет”, “Менон”, розглядається питання про зв’язок знання із чутливістю. “Правильна думка” тлумачиться як осягнення, яке займає “середину” між знанням і чутливістю. Утіленням цієї “середини” є демон кохання і творчості Ерос [1, с. 205].

Представники неоплатонізму, зокрема Плотін (III ст. до н. е.), вважали, що пізнання можливе за допомогою споглядання шляхом злиття душі й божественного начала через демонів, які є істотами, середніми між богами й душею людини [1, с. 521].

Одночасно з терміном “геній” у філософії античної культури виникло поняття “талант” (від грец. *talanton*, що в буквальному перекладі означає “вага”, “терези”). Першочергово в Давній Греції, Єгипті, Вавілоні, Персії та деяких областях Малої Азії словом “талант” називали найбільшу вагову та грошову одиницю. Очевидно, поява цього терміна пов’язана з уявленням про можливість вимірювання ступеня геніальності й на цьому ґрунті ранжування геніїв. Відповідно до цього “талантом” почали позначати високий рівень розвитку здібностей до певного виду діяльності, під “генієм” почали розуміти найвищий рівень здібностей.

У добу Середньовіччя поняття “геніальність” усе більше почали отожднювати з психічними розладами, а психічно хворих вважали одержимими дияволом.

Як зазначено в одному з філософських словників, у сучасному значенні термін “геній” почали використовувати в 1532 р. [9, с. 279]. Саме в добу Відродження з’явився культ генія як творчої індивідуальності. Представники Відродження вважали геніальність даром божим, природженим,

притаманним істинним митцям. Усі ці моменти набули розвитку лише в процесі поширення індивідуалізму в новоєвропейській культурі через ренесансну теорію “обоження” людини й уявлення про художника як про “другого бога”. На думку людей того часу, митець повинен знатися як на науках, так і на мистецтвах [3, с. 8]. У добу Відродження прокидається підвищений інтерес до митця як людини. Німецький музичний теоретик і гуманіст Глареан (1488–1563) один з розділів своєї фундаментальної праці назвав “Про генія композитора”. Відповідно до Глареана, геній, на відміну від таланту, є природженим даром [3, с. 8].

Поняття художнього генія стало вихідним для поняття генія взагалі (релігійного, наукового, політичного, військового). Але поняття наукового генія міцно затвердилося лише в XIX ст., у XVIII ст. навіть філософів не вважали геніями. Гердер у статті про У. Шекспіра в 1773 р. писав, що геніальність вища за філософію, і творець не схожий на того, хто розсікає та обчислює [3, с. 9].

У добу Класицизму активніше починають обговорювати питання про походження геніальності. Непорозуміння виникали з приводу того, чи є якийсь художній талант даром божим, чи має земне походження. Відомий російський мислитель В. Тредіаковський (1703–1769) зазначав, що геніальні ідеї “вливаються” Богом у людський розум. Його сучасник Г. Теплов (1720–1770) дотримувався іншої думки – про природне походження видатних здібностей. Інший мислитель, Феофан Прокопович (1681–1730), вважав здібність до творчості вторинною щодо здібності любити й, досягаючи досконалості, захоплюватися нею. Причини творчості, на його думку, полягають у красі земної природи та здатності людини захоплюватися нею.

Протягом XVII–XVIII ст. тривав процес демістифікації генія як Божої сили, яка йде ззовні, керує людиною, геніальність починали розуміти і як внутрішню, притаманну душі творчу здібність. Спроба відшукати витoki геніальності не в Божій визначеності, а в цілком земних явищах – природжених властивостях пов’язана з новим етапом дослідження геніальності, який увів у науковий обіг нову термінологію. Термін “обдарованість” поступово витіснив з наукового лексикону поняття “геніальність”. Свідченням цього є погляди філософів XVII–XVIII ст. – П. Гассенді (1592–1655), Т. Гоббса (1588–1679), Дж. Локка (1632–1704), М. Вольтера (1694–1778), К. Гельвеція (1715–1771) [3, с. 9]. У цей період починає панувати погляд на геніальність як на найвищий рівень прояву таланту, творчість якого є епохальною й виходить далеко за межі людських уявлень, виявилася практично недоступною для наукового вивчення. Так, І. Кант (1724–1804), розглядаючи поняття “геній” як специфічний талант, природжену здібність до створення зразкових творів мистецтва, вважав, що воно не піддається ні поясненню, ні оволодінню ним у процесі навчання [3, с. 9]. Спираючись на погляди І. Канта, Ф. Шеллінг (1775–1854) вважав, що геніальність відсутня там, де певне ціле, подібно до наукової системи знань, складається із частин. І, навпаки, наявність геніальності слід знаходити там, де ідея цілого передуює виникненню частин, наприклад, при ство-

ренні творів мистецтва. Поклик генія, на його думку, полягає в подоланні протиставлення скінченного й нескінченного, частини й цілого [4]. Навіть у сучасній науковій літературі публікації, пов'язані з дослідженням геніальності, зустрічаються досить рідко, їх буквально одиниці (Г. Мелхорн, Х.-Г. Мелхорн [6], В. Овчинников [7], Р. Дилтс [5]).

У становленні й розвитку сучасних наукових уявлень про геніальність і обдарованість роль німецької класичної філософії переоцінити важко. Її видатним представникам належать серйозні, глибокі праці про геніальність. Їх можна розглядати як вершину доекспериментального вивчення проблеми генія в мистецтві й науці.

Аналіз творчості як містичного, загадкового процесу, абсолютно не пов'язаного із соціальними умовами, був притаманний багатьом теоретикам естетичної думки останньої третини XVIII ст. Так, в О. Баумгартена (1714–1762) геній розуміється як “сгармоноване дійство” природніх нахилів в інтелектуальній і афективній сферах. Напрямок дослідження проблеми суб'єкта художньої творчості, заснований О. Баумгартеном, набув широкого розвитку в естетиці XVIII ст. Багато з описаних ним властивостей художнього генію містяться в сучасних теоретичних моделях [10].

Ідеї Ф. Шеллінга стосовно елітарності, інтуїтивної здібності, розуміння митця як осягнення “нескінченної безсвідомості”, невіддільної кінцевому розуму, розвинулися в теорії А. Бергсона (1859–1941) [2].

У XIX ст. сформувалося остаточне уявлення про геніальність як про вищу творчу здібність, яку можна розвивати і якій можна навчати. Про те, що генії мають навчатися, писали ще за часів Платона й Аристотеля, однак значущість цього навчання порівняно з “Божим даром” є незначною, адже те, що дано Богом, ним же захищено та гарантовано. Звідси міф, який живе в суспільній свідомості: “Талант (геній) завжди проб'ється”.

Важливою особливістю уявлення про генія є те, що з давніх часів і наука, і пересічна свідомість твердо дотримувалися думки про те, що справжня геніальність може виявлятися лише в мистецтві, а справжнім генієм може бути лише художник (у широкому розумінні цього слова). Державним діячам, промисловцям і навіть ученим у званні генія відмовляли майже до XIX ст. Правда, спроби, які поставити під сумнів цю точку зору, неодноразово мали місце вже в працях давніх філософів. Одним з таких прикладів може бути розуміння геніальності, запропоноване Аристотелем. Він підкреслює зв'язок художньої творчості з інтелектуальною, пізнавальною діяльністю й уводить новий термін – “споглядальна діяльність розуму”, який об'єднує поняття наукової й художньої творчості. Споглядальна діяльність розуму стоїть, на його думку, вище за будь-яку іншу, бо вона тожджна Божій творчості. Уже в працях Аристотеля творчий процес значною мірою втрачає свій містичний характер. Творчість, на його думку, можна осягнути й можна контролювати.

Висновки. Отже, проблема обдарованості сягає своїм корінням ще часів античного періоду. Хоча сам термін “обдарованість” було введено до наукового лексикону лише наприкінці XVII ст., феномен, який ми під ним

розуміємо, позначали термінами “геній”, “талант”. А це дає підстави стверджувати, що вивчення цього явища має давню історію. Аналіз наукових публікацій з досліджуваної проблеми свідчить про доцільність виділення поряд з психологічним, психолого-педагогічним, соціологічним та акмеологічним філософського етапу (V ст. до н.е – XVII ст. н.е.) генезису поняття “обдарованість”, який характеризується використанням термінів “геній” і “талант”.

До подальших напрямів дослідження слід віднести психолого-педагогічний, соціологічний та акмеологічний підходи до визначення сутності поняття “обдарованість”.

Література

1. Асмус В.Ф. Античная философия : [учеб. пособ. для вузов] / В.Ф. Асмус ; под науч. ред. И.С. Нарского. – [2-е изд., доп.]. – М. : Высш. шк., 1976. – 543 с.
2. Блауберг И.И. Социально-этическое учение А. Бергсона и его современные интерпретаторы / И.И. Блауберг // Вопросы философии. – 1979. – № 10. – С. 130–137.
3. Гончаренко Н.В. Гений в искусстве и науке : [монография] / Н.В. Гончаренко. – М. : Искусство, 1991. – 432 с.
4. Гуревич К.М. Избр. психол. труды / К.М. Гуревич. – М. ; Воронеж, 1998. – 378 с.
5. Дилтс Р. Стратегия гениев : пер. с англ. / Р. Дилтс. – М., 1998. – 240 с.
6. Мелхорн Г. Гениями не рождаются / Г. Мелхорн, Х-Г. Мелхорн // Общество и способности человека : [книга для учителя ; пер. с нем.] – М. : Просвещение, 1989. – С. 125–147.
7. Овчинников В.Ф. Феномен таланта в русской культуре : [монография] / В.Ф. Овчинников. – Калининград, 1999. – 356 с.
8. Слостенин В.А. Университетское педагогическое образование: проблемы и решения / В.А. Слостенин // Профессионально-педагогическая культура: история, теория, технология : материалы Всесоюзной науч.-практ. конф. 9–11 окт. 1996. – Белгород : БГУ, 1996. – С. 3–7.
9. Философская энциклопедия / гл. ред. Ф.В. Константинов. – М. : Сов. энциклопедия, 1962. – Т. 2. – 576 с.
10. Царский И.С. Философско-эстетические идеи Баумгартена как один из стимулов теоретического развития Канта / И.С. Царский // Кантовский сборник. – Калининград, 1985. – Вып. 10. – С. 40–51.

КОЛЕСНИК О.І.

ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ, ЕТАПИ ОРГАНІЗАЦІЇ

Сучасний етап розвитку педагогічної освіти в незалежній Україні потребує підвищення відповідальності загальноосвітніх закладів за підготовку учнівської молоді до реалій життя, їхню спроможність адаптуватися до постійних змін у суспільстві. Ефективність вирішення цих завдань прямо пропорційно залежить від утілення в системі освіти демократичних засад, цінностей партнерства й співпраці між педагогом та учнями. В основу більшості інноваційних педагогічних технологій покладено підвищення якості взаємодії вчителя з учнями. Втім, аналіз педагогічної практики свід-